

Банк секторының несиелік белсенділігін айқындайтын факторларға және несиелік тәуекелге баға беру

Несиелік портфель сапасының төмендігі және салыстырмалы түрде алғанда тәуекелдің жоғарғы деңгейі банктердің несиелік белсенділігін тежейтін факторлар болып қалуда. Сонымен бір мезгілде 2010 жылдың үшінші тоқсанының нәтижелері бойынша банктердің несиелік белсенділігінің бірқатар жандануы байқалады, оған негізгі себептердің бірі БТА Банкін қайта құрылымдаудың табысты аяқталуы болды.

2010 жылдың 9 айы ішінде қайта құрылымдау жағдайындағы банктердің балансынан тыс үмітсіз несиелерді есептен шығару есебінен болған банктердің несиелік портфелінің «тарылғаны» байқалды. Мәселен, 2010 жылдың 1-ші жартыжылдығының нәтижелері бойынша банк жүйесінің несиелік портфелінің жиынтық көлемі 5,3% азайды. Сонымен бір мезгілде үшінші тоқсанның нәтижесі бойынша банктердің кредиттік белсенділігінің өсуі салдарынан осыүрдісте біршама өзгеріс байқалады: 2010 жылғы шілде-қыркүйекте жиынтық несиелік портфель 1,5% өсті.

Корпоративтік сектордың несиелік тәуекелге ықпал ететін фактор ретінде негізгі қаржылық көрсеткіштері тұрғысынан алғанда заем қаражатының меншікті капиталға (қаржы левереджі) қатынасының аз ғана азайғайынын және кәсіпорындар қызметі тиімділігі көрсеткіштерінің (ROE) ұлғайғанын атап айту қажет.

Содай-ақ, 2010 жылғы екінші тоқсанның аяғында ірі және орта кәсіпорындар бойынша банктердің есеп айырысу шоттарындағы ақша қаражатының 105 млрд.теңгеден астам ұлғаюы байқалады, бұл корпоративтік сектордың банктер алдындағы қазіргі берешегін ішінара жабу мүмкіндігі туралы айтуға жағдай жасайды. Өткен тәжірибені ескере отырып, ROE көрсеткішінің ұлғаюы, ақша қаражаты қалдығының ұлғаюы және қаржы левереджінің қысқаруы экономиканың секторлары бойынша проблемалық заемдардың азаюына әкелетінін атап өткен жөн. Сонымен қатар уақытта корпоративтік секторда проблемалық салаларда қалып отыр, оларға ауылшаруашылығын және қызмет көрсетуді жатқызуға болады. Меншікті капиталдың рентабельдігі бұрынғысынша теріс болып қалып отырғандықтан осы салалар өте жоғары кредиттік тәуекелдерге ие болып отыр және 2010 жылғы екінші тоқсандағы деректер бойынша міндеттемелердің меншікті капиталға қатынасы ауылшаруашылығының 2 саласында көп және көрсетудің 8 саласында көп (1-кесте). Тұтастай алғанда салалар бойынша оң динамика ретінде 2010 жылғы екінші тоқсанда бірінші тоқсанмен салыстырғанда проблемалық несиелердің аздап қысқаруын байқауға болады.

1-кесте

Экономиканың секторлары бойынша корпоративтік сектордың төлем қабілеттілігі факторлары

	Экономика саласы	ROE (оң ось)	Leverage (оң ось)	Ақша қаражатының ұлғаюы/азаяуы	NPL (экономиканың секторлары бойынша)
2010ж. 1-тоқ.	Ауыл шаруашылығы	-0,08	2,39	4,47	76,97
	Өнеркәсіп	0,41	0,80	156,55	352,47
	Құрылыс	0,56	7,33	32,72	1 041,18
	Сауда	0,52	4,20	-12,85	718,82
	Көлік және байланыс	0,17	1,12	52,65	77,62
	Қызмет көрсету	-0,24	9,28	25,19	600,77
2010ж. 2-тоқ.	Ауыл шаруашылығы	-0,05	2,60	-0,40	53,73
	Өнеркәсіп	0,47	0,81	-19,73	328,40
	Құрылыс	0,86	8,05	-2,21	939,64
	Сауда	0,46	2,65	30,34	666,24
	Көлік және байланыс	0,17	1,13	74,87	45,12
	Қызмет көрсету	-0,27	8,40	22,25	550,15

*Дерек көзі: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Корпоративтік сектордың қаржылық жай-күйінен басқа компаниялардың тұрақтылығына ықпал ететін тағы бір фактор кәсіпорынның валюта позициясы болып табылады.

2-кесте

Корпоративтік сектордың валюталық позициясының меншікті капиталға қатынасы

Салалардың атауы	01.10.2008	01.10.2009	01.07.2010
Сауда	59,4%	-5,6%	61,9%
Тау-кен өндіру өнеркәсібі	82,0%	97,9%	70,3%
Өңдеу өнеркәсібі	58,9%	39,6%	49,4%
Ауыл шаруашылығы	29,8%	-0,9%	0,3%
Көлік және байланыс	0,2%	-37,3%	-29,1%
Құрылыс	246,7%	-15,5%	16,0%
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	-697,6%	-1187,8%	-848,5%
Қаржылық қызмет	-66,0%	-76,2%	-78,3%
Заңды тұлғалар бойынша басқалары	29,6%	3,3%	7,9%
барлығы (оң ось)	30,2%	7,7%	1,3%

*Дерек көзі: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Ең көп тәуекелі бар кәсіпорындарға 2010 жылғы екінші тоқсанда жылжымайтын мүлікпен операциялар салаларына кіретін кәсіпорындарды және қаржы қызметін жатқызуға болды, себебі осы саладағы кәсіпорынның ең көп қысқа ашық позиясы бар. Осы салалар бойынша валюта

позициясының меншікті капиталға қатынасы тиісінше -848,5% және -78,3% болды (2-кесте).

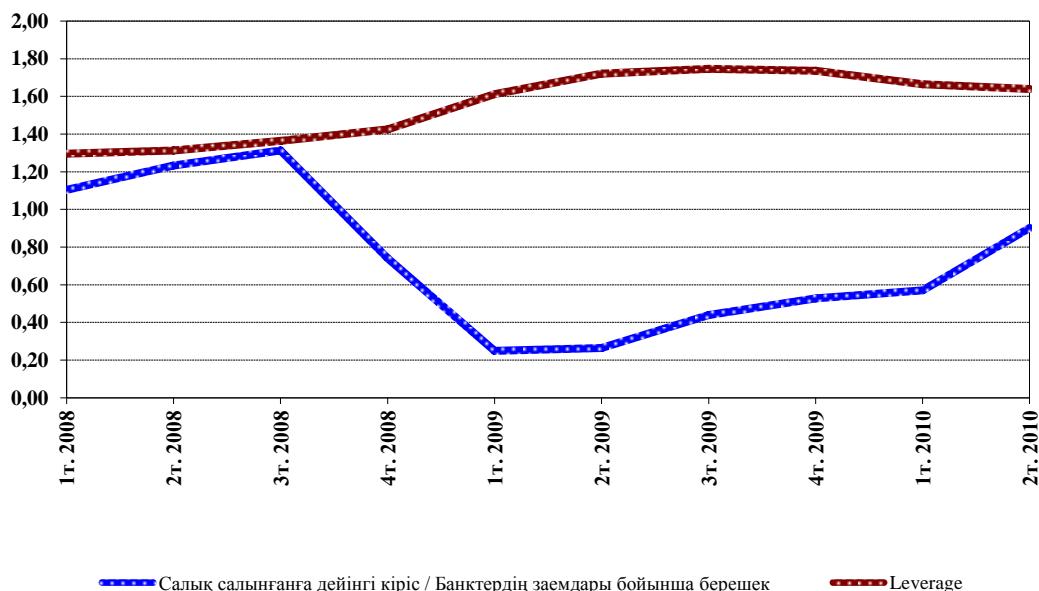
Алайда, егер динамикадағы осы көрсеткішті салыстырсақ, онда осы секторлар бойынша ашық қысқа позиция азайды. Көп өндіру өнеркәсібі және сауда салаларына жататын кәсіпорындардың үлкен ашық ұзын валюта позициясы бар. Осы салалар бойынша валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы барынша оң мәнге (тиісінше 70,3% және 61,9%) ие болып отыр, бұл теңге/доллар бағамының нығаюы кезінде туындауы мүмкін осы салалардағы жоғары валюта тәуекелінің бар екендігін көрсетеді.

Егер корпоративтік секторды тұтастай алғанда қарайтын болсақ, онда 2010 жылғы екінші тоқсанда 2010 жылғы бірінші тоқсанмен салыстырғанда валюта позициясының меншікті капиталға қатынасы ұлғайды. 2010 жылғы 2-тоқсандағы осы мән 1,3% болды, бұл тұтастай алғанда корпоративтік сектор бойынша валюта тәуекелінің елеусіз деңгейін көрсетеді.

Корпоративтік сектордың жай-күйінің жақсаруы туралы кәсіпорындар дефолты ықтималдылығының шамалы азаюы көрсетеді.

Бұрын теріс капиталы бар қайта құрылымдалған банктер іріктеуден алынып тасталғанымен банк секторының валюта позициясы нормативтік мәндер шегінде қалыптасты. Сонымен қатар банктер бойынша ашық ұзын және қысқа валюта позициялары аздаған басымдылығымен шамамен бірдей.

Кәсіпорындардың өзінің міндеттемелер бойынша жауап беру қабілетінің өсуі банктер алдындағы берешекке қатынасы бойынша салық салуға дейінгі кірістің өсу фактісін және дағдарысқа дейінгі кезеңге жақындайтынын растайды (1-сурет).

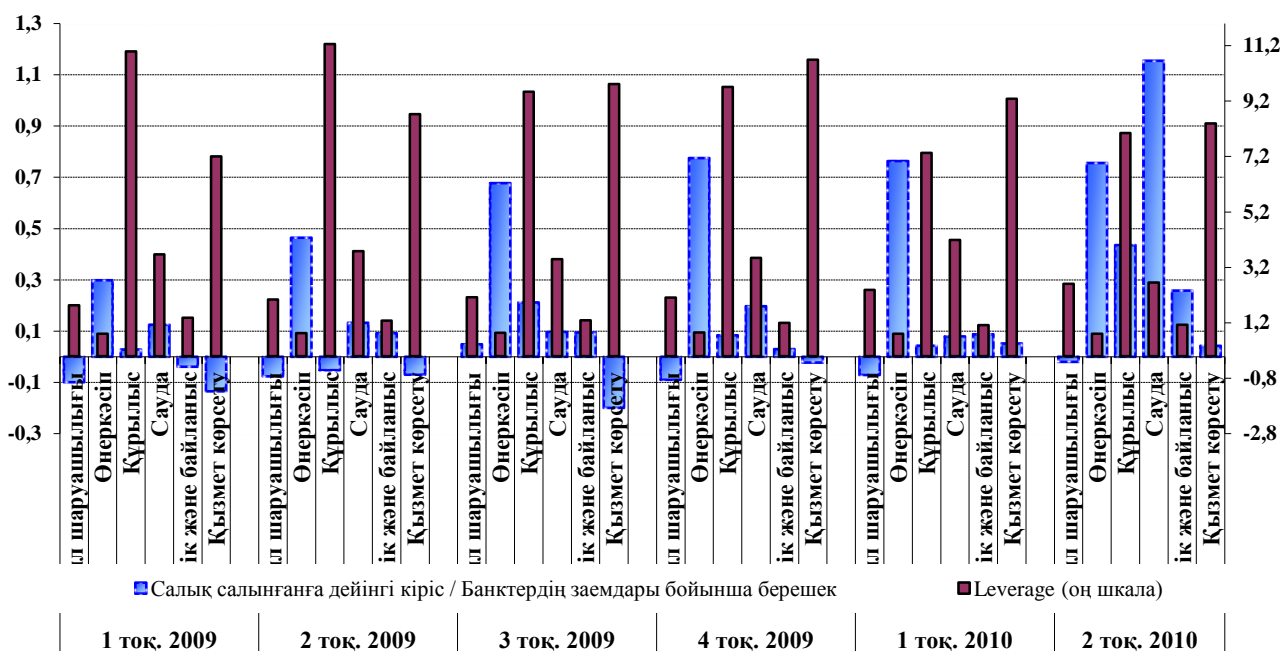

1-Сурет - Корпоративтік сектордың кірістері және берешегі

Ескерту: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Осылайша, корпоративтік секторда көрсеткіштер біртіндеп жақсарады, алайда бұл барлық салалар бойынша болмайды. Осы көрсеткіш бойынша

ауылшаруашылығы және қызмет көрсету барынша проблемалық болып қалып отыр (2-сурет). Құрылыс саласында 2010 жылғы алғашқы екі тоқсан үшін банктер алдындағы берешекке салық салғанға дейінгі кірістер қатынасының ұлғаюы байқалады, оның салдарынан осы сала бойынша болашақта несиелік тәуекелдің біртіндеп азаюын күтуге болады. Осылайша, елде ахуалды тұрақтындыру салалардың көпшілігі бойынша корпоративтік сектор көрсеткіштерінің біртіндеп жақсаруына әкеледі, бұл бұдан әрі кәсіпорындардың банктер алдындағы өз міндеттемелері бойынша жауап беру мүмкіндіктеріне оңтайлы әсер етеді.

2-Сурет - Салық салғанға дейінгі кірістің банк секторы алдындағы берешекке қатынасын секторлар бойынша бөлу

Ескерту: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Үй шаруашылықтарында да қаржы жағдайы жақсарды. Борыштың ЖІӨ-ге үлесі (01.10.2010 жылғы - 12% астам) және борыштың үй шаруашылықтарының активтеріне қатынасы (2010 жылғы 3-тоқсанның аяғында - 11% аз) біртіндеп қысқаруда (3-сурет).

Кірістің ұлғаюы және банктер алдындағы берешектің қысқаруы олардың арасындағы қатынастардың 2008 жылдың басындағы 41%-дан 2010 жылғы қыркүйектің аяғында 20%-дан астамға дейін қысқаруға әкелді. Осы көрсеткіштердің жақсару жағына өзгеруі жеке тұлғалар арасында проблемалық несиелердің ұлғаюы қарқынының баялауына әкелді және несиелеудің осы секторы бойынша несиелік тәуекелдің бұдан әрі қысқаруын күтуге мүмкіндік береді.

Кірістерді біркелкі емес бөлудің біртіндеп қысқаруы халықтың өмір деңгейіне оң үрдісті көрсетеді. Бұдан басқа ортадан жоғары топтарда қаражатты жинақтау үрдісі байқалады.

3-Сурет - Үй шаруашылықтарының төлем қабілеттілігі факторлары

Ескерту: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Зерттелетін үй шаруашылықтарындағы халықтың саны барлық топтар бойынша өседі, 15% дерлік халықтың үлесі кіріс деңгейі ортадан жоғары халықтың топтарында шоғырланған (3-кесте). Өткен кезеңмен салыстырғанда үй шаруашылықтарының болжамды кірісі 5% -ға ұлғайды, мұнда топтардың көпшілігінде үй шаруашылықтарына арналған борыштық жүктеменің едәуір өсуі салдарынан тұтыну шығыстарының төмендеуі және банктік қаржыландырудың азаюы байқалады.

3-кесте

2010 жылы тұтыну үшін пайдаланылған, жан басына шаққандағы айлық табыс бойынша борыштық жүктеме

Тенге	5000 дейін	5001 - 10000	10001 - 15000	15001 - 20000	20001 - 25000	25001 - 30000	30001 - 35000	35001 - 40000	40001 - 45000	40001 - 45000	50000 жоғары
Халықтың зерттеліп отырған үй шаруашылықтарындағы үлесі, жалпы зерттеліп отырған халықтың %	0,11	8,02	26,94	23,70	16,23	9,80	5,63	3,64	2,01	1,38	2,56
Борышқа қызмет көрсету/колда бар кіріс, %	2,14	1,44	1,98	2,85	3,73	4,07	4,63	4,55	5,96	6,95	8,08
Тұтынушылық шығыстар/колда бар кіріс, %	70,1	77,4	79,3	78,8	81,5	83,7	87,4	90,8	92,1	92,7	98,8

*Дерек көзі: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Тұтыну шығыстары кіріс деңгейі барынша жоғары халықтың топтарына арналған болжамды кірістердің ең көп үлесіне ие болып отыр, осы арқылы үй

шаруашылықтарының біркелкі емес кірістері азаюда.

Макроэкономикалық көрсеткіштердің несиелік тәуекелге өзгеру ықпалын және банктердің капиталына қысымды бағалау мақсатында ҚР ҰБІ банк секторына стресс-тестілеу жүргізді. Brent маркалы мұнай бағасының бір баррель үшін 76,91 АҚШ долл. (2010 жылғы 3-тоқсан үшін баға) бір баррель үшін 25 АҚШ долл. дейін өзгеруі негізгі сценарий болып табылды. Стресс-сценарий кезінде баға 2011 жылғы үшінші тоқсанға дейін біртіндеп құлдырайды, күзелісті сценарий кезінде баға 2010 жылғы 4-тоқсанда бір баррель үшін 25 АҚШ долл. дейін азаяды және 2011 жылғы 3-тоқсанға дейін осы деңгейде сақталады.

Стресс-тестілеу мынандай екі модельді пайдалана отырып жүргізілді: макроэконометрикалық және панельдік. Макроэконометрикалық модельде күзеліс жекелеген салалар бойынша (өнеркәсіп, құрылыс, сауда) нақты ЖІӨ мәніне, ал панельдік модельде – маусымда бәсеңдеген нақты ЖІӨ-ге және Қазақстан бойынша жылжымайтын мүліктің бағасына салынды.

Макроэконометрикалық модель үш кезеңнен тұрады:

1) мұнай бағасының, Ресейдің ЖІӨ-не және теңгенің/доллардың номиналды айырбастау бағамының экономиканың өнеркәсіп, құрылыс және сауда салалары бойынша Қазақстанның нақты ЖІӨ-не өзгерісінің ықпалын бағалау;

2) алынған тәуекел факторын қалыпты бөлуге ауыстыру;

3) қалыпқа келтірілген тәуекел факторын салалар арасындағы түзетулер арқылы басқа салаларға ауыстыру және алынған тәуекелдің ықпалымен банктердің несиелік портфелінің өзгеруін бағалау.

Панельдік модельде ЖІӨ-нің өзгеруіне, экономикадағы несиелердің ЖІӨ-ге қатынасына, жылжымайтын мүлік бағасының және мұнай бағасының банктердің несиелік портфелінің өзгеруіне ықпалын тікелей бағалайтын тендеу алынды.

Бұл ретте модельдерде мынадай болжамдар жасалды:

1) макроэконометрикалық модель үшін:

- салалық бөлудегі несиелердің үлесі барлық болжамды кезең бойынша өзгермейді және 01.10.2010 жылғы үлеске тең болады;

- активтер, капитал және несиелік портфельі 01.10.2010 жылғы деректерге тең болып қабылданды және болжамды кезеңнің аяғына дейін өзгермейді.

2) панельдік модель үшін:

- банк жүйесіндегі активтердің жиынтық үлесіндегі активтердің үлесі 01.10.2010 жылғы деңгейде қалды;

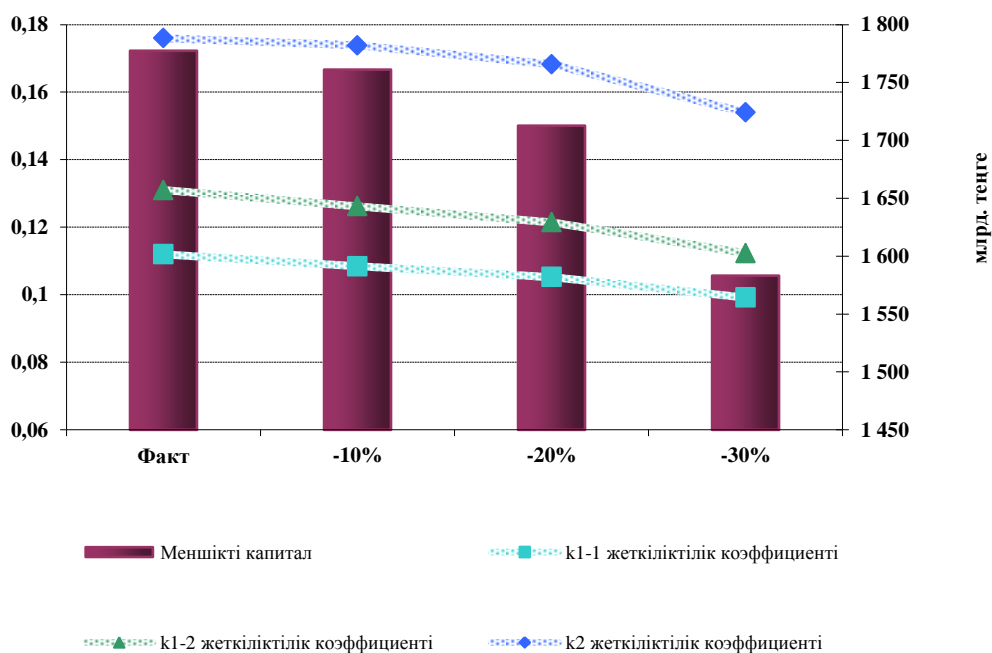
- шығыстардың кірістерге қатынасы 2010 жылғы 3-тоқсандағы деңгейде болады;

- экономикадағы несиелердің ЖІӨ-ге түсу қатынасы 01.10.2010 жылы белгіленген трендке сәйкес болады.

Экономикадағы несиелер құрылымна, содай-ақ экономиканың әрбір саласы бойынша үмітсіз заемдардың үлесін негізге ала отырып, стресс-тестілеу құрылыс, сауда және өнеркәсіп салалары бойынша жүргізілді. Осы стресс-тесті жүргізу кезінде экономиканың белгілі бір саласындағы

несиелердегі провизиялардың үлесі 10-30%-ға дейін ұлғайды. Бұл ретте, банк секторының меншікті капиталының өзгеруіне сауда саласының заемдар сапасының нашарлауы барынша едәуір ықпал етті.

Несие портфелінің жеке-жеке өнеркәсіп және құрылыс салалары бойынша нашарлауы ЕДБ-дің қаржылық жай-күйіне елеулі дәрежеде әсер етпейді, меншікті капиталдың жеткіліктік нормативін екінші деңгейлі банктер (ЕДБ) бұзбайды. Сауда саласы бойынша провизиялар үлесінің 10%-ға ұлғаюы кезінде – бір ЕДБ бойынша, 20%-ға – екі ЕДБ бойынша және 30%-ға – бес ЕДБ бойынша жеткіліктік нормативінің бұзылғаны байқалды (4-сурет).

4-Сурет - 2010 жылғы 1 қазандағы стресс-тестілеу (құрылыс, сауда және өнеркәсіп саласындағы заемдар сапасының нашарлауы)

Ескерту: ҚР ҰБ деректері бойынша.

Тұтастай алғанда, стресс-тестілеуді жүргізу кезінде 2009 жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда банк жүйесіндегі ахуалдың айтарлықтай жақсарғандығын атап өтуге болады. Оң өзгерістер үш ірі банкте міндеттемелерді қайта құрылымдаудың аяқталуына байланысты. Бұл ретте, осы оқиға банк жүйесінің көрсеткіштеріне айтарлықтай әсер етті және жоғарыда келтірілген нәтижелер дағдарысқа дейінгі кезеңнің стресс-тестілеу нәтижелеріне жақын және сәйкес келді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Хамитов Н.Н. Банк ісі. Алматы.- 2006.
2. Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп/ҚР ҰБ.- 2010.
3. ҚР Ұлттық Банкінің хабаршысы – 2010г.- №11.

Резюме

Низкое качество кредитного портфеля и относительно высокий уровень рисков продолжают оставаться факторами, сдерживающими кредитную активность банков. В то же время по результатам третьего квартала 2010 года наметилось некоторое оживление кредитной активности банков.